

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN SAMSUN HAVZA'DAKİ
FAALİYETLERİNİN MİLLİ MÜCADELE'DEKİ YERİ

*THE IMPORTANCE OF MUSTAFA KEMAL PASHA IN NATIONAL
STRUGGLE OF SAMSUN AND HAVZA ACTIVITIES*

CENGİZ MUTLU*

Öz: Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi göreviyle Samsun'a gönderilen Mustafa Kemal Paşa, burada Rum çetelerinin sebep olduğu asayişsizlikleri gidermek hususunda yerel yetkililerle görüşmüştü. Anadolu'daki kumandanlıklar ve valilerle haberleşen Mustafa Kemal Paşa, onları Milli Mücadele etrafında toplamaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın planı, Milli Mücadele için birlik ve beraberliğin sağlanması ve teşkilatlanmanın tamamlanmasıydı. İstanbul'a gönderdiği telgrafında Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin Samsun'u mahalli idarecilere haber vermeden işgal ettiğini, bu durumun devletin nüfuzunu sekteye uğrattığını, İngilizlerin Rumlarla işbirliği içinde olduğunu bildirmekteydi. Havza'ya geçen Mustafa Kemal Paşa, etrafındakilere ümitsizliğe kapılmamalarını, memleketin kurtulacağına inanmalarını telkin etmiştir. Burada Milli Mücadele'de ilk milli tepki olan Havza Genelgesi'ni yayımlayan Mustafa Kemal Paşa, genelge ile işgallere karşı ilk resmi başkaldırıya imza atmıştı. Bu genelge ile milli teşkilatların kurulması lüzumu, işgallere tepki olarak mitingler yapılmasını, İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletlerine telgraflar çekilmesini, İtilaf Devletleri'nin işgal gerekçesi olarak kullandığı Hristiyan halkın güvenliğinin sağlanmasını, milli bilincin uyandırılması gereğini tüm askeri ve mülki amirlere duyurmuştur. Milli Mücadele'nin halka benimsetilmesini amaçlayan ve bunu direnişlerle, mitinglerle yöntem olarak belirleyen Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan beri gizli tuttuğu amacına ulaşmada önemli bir merhaleyi geride bırakmıştı. Erzurum ve Sivas Kongreleri öncesinde Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetleri Milli Mücadele'yi tek elden yönetmede en önemli amillerden biri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa • Samsun • Havza • Genelge • Yunanlılar • İtilaf Devletleri

Abstract: Mustafa Kemal Pasha, who was sent to Samsun as the inspector of the ninth army continent, had met with local authorities in order to eliminate the insecurity caused by the Greek gangs. Mustafa Kemal Pasha, who communicated with the commanders and governors in Anatolia, tried to gather them around the National Struggle. Mustafa Kemal Pasha's plan was to ensure unity and solidarity for the National Struggle and to complete the organization. In his telegram to Istanbul, Mustafa Kemal Pasha stated that the British occupied Samsun without informing the local administrators, that this situation interrupted the influence of the state and that the British cooperated with the Greeks. Mustafa Kemal Pasha, who went to the Havza, induced that the people around him should not despair and believe that the country would be saved. Here, Mustafa Kemal Pasha, who issued the Havza Circular, the first national reaction in the National Struggle, signed the first official revolt against the invasions. This circular requires the establishment of national organizations, rallies in response to invasions, the Istanbul government and the Allied States to send telegrams, the use of the Allied Powers as a reason for the occupation of the security of the Christian people, the need to awaken the national authority. Mustafa Kemal Pasha, who aimed to make people adopt the National Struggle and determine it as a method with resistance and rallies, had left behind an important stage in achieving the goal he had kept secret since Istanbul. Before Erzurum and Sivas Congresses, the activities of Mustafa Kemal Pasha were one of the most important actors in directing the National Struggle.

Keywords: Mustapha Kemal Pasha • Samsun • Havza • Circular • Greeks • Allies

* Doç. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Karasu MYO. Sakarya. ☎ 0000-0003-1192-8528 | cengizmutlu@subu.edu.tr

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'nın bitişiyle imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması Osmanlı Devleti'nin kayıtsız şartsız teslimini öngörmekteydi. Padişah ateşkes şartlarını ağır bulmakla birlikte tahtını kaybetmediği için memnun görünmekteydi. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, ateşkesin Osmanlı'nın diğer müttefikleriyle yapılanlarla kıyaslandığında daha hafif olduğu inancındaydı. Meclis-i Mebusan ise ağır şartlar taşıyan antlaşmayı üzüntüyle karşılamış, fakat sadrazamın gizli oturumdaki "başka çare olmadığı" yolundaki konuşması üzerine ateşkesin onaylanması için hükümete yetki vermişti. Yıldırım Orduları Grubu Komutanı olduğu günlerde Mustafa Kemal Paşa¹, ateşkesin açık olmayan hükümlerine dikkat çekerek hükümeti uyardı, düşmanın haksız isteklerine karşı çıkılmasını salık vermişti. Mustafa Kemal Paşa, bu ateşkesle hükümetin kendini İtilaf Devletleri'ne kayıtsız şartsız teslim ettiği ve ülkeyi istila etmesi için yardım vaat ettiği inancındaydı². İstanbul'a döndüğünde vatanın kurtarılması için manda dahil birçok kurtuluş reçetesi ile karşılaşan Mustafa Kemal Paşa, ortaya atılan çarelerin hiçbirine iltifat etmemiştir. Zira, ömrünü tamamlayıp parçalanmış bir imparatorluktan geriye "bir avuç Türk'ün yaşadığı bir ata yurdu" kalmıştı. Elde ettikleriyle yetinmeyen emperyalistler ata yurdunu da paylaşmak istiyorlardı. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa, gerçekçi bir karara vararak bağımsız yeni bir Türk devleti kurmaya karar vermişti. Ona göre bağımsızlık o derece önemliydi ki, ölümden başka bir seçenek bulunmamaktaydı. Kendisine İngilizlerin kuvvet gönderip her taraftan sıkıştırmaları halinde ne yapacağı sorulduğunda "karşı koymakta sona kalanlarımız bir tepede hayatlarına son verirler. Gelecekte -burada yatanlar vatanlarını kurtarmaya çalışanlardır- diye yazılı bir taşta sahip olabilirlerse mükafatları bu olur"³ demek suretiyle bağımsızlık yolundaki azmini göstermiştir. İstanbul'da bulunduğu süre boyunca silah arkadaşlarıyla gelecekteki işbirliğinin temellerini oluşturan temaslarda bulundu. XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa ile Yakup Şevki Paşa'nın yerine doğudaki XV. Kolordu Kumandanlığı'na atanan Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya Anadolu'ya geçtiği taktirde emrinde olacaklarına dair söz vermişlerdi⁴. Yıllar sonra Gazi İstanbul'da geçirdiği hazırlık günlerinde memleketin kurtuluşu için düşündükleri hakkında Falih Rıfkı Atay'a önemli demeçler vermişti. Verilmiş bir karar varken onu hemen tatbik etmediğini, zira ağır ve kat'i bir kararın doğruluğuna kanaat getirmek için durumu her yönüyle incelemek, kaygıya yer bırakmamak gereğine işaret eden Atatürk, beraber çalışacağı kişilerin kendisinin yaptıklarından başka çare kalmadığına inanmalarının esas olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden mütarekeden sonra yaklaşık altı ay (13 Kasım 1918-16 Mayıs 1919) İstanbul'da kalan ve hazırlıklarla uğraşan Mustafa Kemal Paşa, o günleri: "fikir hazırlıkları, seferberlikte davul zurna çalarak asker toplamak gibi olmaz. Alçak gönüllülükle çalışmak, kendini silmek karşısındakilere

¹ Ali Fuat Cebesoy'a göre, 1907 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında Misak-ı Milli şekillenmişti. Daha o tarihte Mustafa Kemal Paşa, Misak-ı Milli'nin içine Batı Trakya, Halep, Musul ve Anadolu sahillerini yakın olan adaları dahil etmişti. Bkz. Cebesoy 2001, 200. I. Dünya Savaşı'nın son günlerinde Halep'te sokak savaşını idare eden Mustafa Kemal Paşa, hücum edenlere karşı zafer kazanmıştır. Milli Mücadele'de vücut bulacak Misak-ı Milli o günlerde "Türk süngülerinin işaret ettiği hattı". Mustafa Kemal Paşa'nın Halep'in kuzeyinde İngilizler ve Araplar'la yaptığı son muharebe, gerektiği taktirde dağlarda gerilla savaşı vermek üzere hazırlıklar yapması, halkla birlikte Anadolu'yu savunmak için Milli Mücadele'yi başlatacağının en önemli emarelerinden biriydi. Bkz. Atay 1998, 60; Kemal 2010, 60;

² Gencer – Özer 1996, 84-85.

³ Borak 1970, 132.

⁴ Belen 1973, 45.

*samimi bir kanı vermek şarttır*⁵ şeklinde betimlemekteydi. Mustafa Kemal Paşa'yı çağırın Harbiye Nazırı Şakir Paşa, kendisine İngilizlerin bir raporunu göstermişti. Raporda İngilizler, Samsun ve çevresinde Türklerin sözde Rumlara yaptığı mezalimden bahsetmekte, adeta ultiatom şeklinde olayların önü alınmazsa müdahale edeceklerini vurgulamaktaydılar. Şakir Paşa, Samsun'da yerinde incelemelerde bulunabilecek en uygun kişinin kendisi olduğunu ve Damat Ferit ile de görüşüğünü ifade etmiştir. Diyarbakırlı Kâzım Paşa ile de görüşen ve kendisinin ordu müfettişliği göreviyle gönderilebileceğini öğrenen Mustafa Kemal Paşa, alabileceği en fazla yetkiyi istemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'dan başlayarak tüm doğu vilayetlerinde bulunan kuvvetlerin komutasını isterken, valileri emri altına alabilecek, bölge ile ilgili askerî ve idarî makamlara dahi söz geçirebilecek bir yetkiyi istemiştir. Bunun üzerine Kâzım Paşa ile aralarında şu diyalog geçmişti. *"Bir şey mi yapacaksın? Kulağımı bana uzat dedi. Evet bir şey yapacağım. Bu maddeler olsa da olmasa da yapacağım"*⁶.

Kaldırılan Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mirliva Mustafa Kemal Paşa'nın 30 Nisan 1919'da 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne tayin emri sadarete gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde bulunacak 3. ve 15. Kolordular ile mıntıkları dahilindeki Sivas, Van, Trabzon ve Erzurum vilayetleriyle Samsun Sancağı'ndaki mülki memurlara Paşa'nın vereceği tebligatlara uymaları bildirilmişti⁷. 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne ait görevler sadece askerî olmayıp, müfettişliğin mıntıkası dahilinde aynı zamanda mülki işleri de kapsamaktaydı. Mustafa Kemal Paşa'nın yetkileri son derece genişti. Nitekim, mıntika dahilinde iç asayişin iadesi ve asayişsizliğin sebeplerinin tespiti ve cephanenin toplattırılmasının istendiği yetki belgesinde şu maddeler ön plandaydı. Bölgede gayri resmi olarak yapılmakta olan şuraların asker topladığı ve silah dağıttıkları dolayısıyla bunlara engel olunması gereği, 3. ve 15. Kolorduların müfettişlik emrine verildiği, fırkalara tayin edilecek subayların tayinlerinin müfettişlik emrinde olduğu, müfettişlik mıntıkası Trabzon, Erzurum, Sivas ve Van vilayetleriyle Erzincan, Canik livalarını kapsadığından müfettişliğin vereceği tüm talimatları bu vilayetlerdeki mutasarrıflar yerine getireceği, müfettişlik hududuna mücavir Diyarbakır, Bitlis, Mamüretülaziz, Ankara ve Kastamonu vilayetleriyle kolordu kumandanlıkları da müfettişliğin vazifesini icra ettiği sırada vereceği re'sen müracaatları dikkate alacaktı⁸. Nihayetinde mütarekenin ardından İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa burada yapılacak girişimlerinden bir fayda elde edemeyeceğini anlamıştı. Bu yüzden tüm hazırlıklarını tamamlayan Mustafa Kemal Paşa, ulusal kurtuluş mücadelesini başlatmak için Samsun'a doğru yola çıkmıştı.

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN SAMSUN'DAKİ FAALİYETLERİ

Pontos rüyası peşinde koşanlar Karadeniz sahillerine Rum göçmenleri adı altında silahlı çeteler çıkartıyor ve kontrol bahanesiyle Karadeniz iskelelerine uğrayan İngiliz gemileri bunları destekliyordu. Hatta uğradıkları iskelelerde dışarı çıkarak temaslar kuran Albay Rawlinson Erzurum'a, Binbaşı Smith Trabzon'a, Yüzbaşı Silait Kastamonu'ya giderek hem Türk ordusunun silahlarını toplamakta, hem de Ermeni ve Rumlara gizli işleri görüşmek suretiyle onlara yardım etmekteydi. Sözelimi, Sinop'ta jandarma birliği terhis edildiğinden bunların silahları bölgeye gelen İngiliz askerler tarafın-

⁵ Atay 1998, 158.

⁶ Atay 1998 168-169.

⁷ HTVD, Eylül 1952, yıl I, sayı I, vesika 2.

⁸ HTVD, Eylül 1952, yıl I, sayı I, vesika 3. Kayseri ve Maraş mutasarrıflıklarının 9. Ordu Müfettişliği mıntıkası civarında olması sebebiyle adı geçen yerlere tebligat yapılmasına karar verilmiştir. Bk. Aynı dergi, vesika 13, 14.

dan götürülürken arzu eden Rumlara da bunlardan dağıtılmıştı. Bu arada Karadeniz sahillerine sadece İngilizler değil aynı zamanda Fransız subaylar da çıkmaktaydı⁹.

19 Mayıs 1919 sabahı Samsun Limanı'na giren vapur sandalla Kurmay Binbaşı Mahmut Ekrem Bey tarafından karşılanmıştır. Karaya çıkan Mustafa Kemal Paşa'yı Mutasarrıf Ethem Bey ile Samsun'un ileri gelen askeri ve mülki memurlarla halk beklemekteydi. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Samsun'daki ikametleri için sonradan CHP binası olacak o gün bayraklarla süslenen Mıntık Palas uygun görülmüştür. Binanın hazırlanmasında bazı kişilerin evlerinden, askeri hastaneden yatak, yorgan ve sofa takımları tedarik edilmiştir¹⁰. Samsun'a çıktığı gün 9. Ordu Kıtaatı Müfettişi Mustafa Kemal Paşa müfettişlik emrindeki kolordu ve mutasarrıflıklara gönderdiği telgrafta, Samsun'da birkaç gün kalacağını, memleketin asayişini iade için muhataplarından ivedilikle öneriler istemişti¹¹. Mustafa Kemal Paşa 20 Mayıs'ta Samsun'dan Harbiye Nezareti'ne çektiği telgrafta, 9 Mart'ta mahalli hükümetin haberi olmaksızın Samsun'a çıkan 200 İngiliz askerine ilaveten 17 Mayıs'ta 100 kadar yine İngiliz askeriyle birlikte askeri malzeme ve hayvanların da nakledildikleri haberini vermektedir. Konu ile ilgili Canik Mutasarrıflığı İngiliz yetkililere yazıyla başvurduysa da herhangi bir cevap alamamıştı. İngiliz yetkilinin şifahi ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla askerlerin bir kısmının Sivas'a nakledileceğinin anlaşıldığını ifade eden Mustafa Kemal Paşa, askerlerle beraber Samsun'a gelen Yüzbaşı Richard ve Miles'in Sivas kontrol subayı olduklarının anlaşıldığını eklemektedir. Mustafa Kemal Paşa'ya göre, İngilizler mütareke hükümlerine aykırı bir surette istedikleri yere asker çıkarır ve müfrezelerini vilayetlerin içlerine sokarlarsa Osmanlı hükümetinin nüfuz ve mevcudiyetini göstermesi ayrıca vazifesinin tek amacı olan asayişin iadesi için çalışması çok zor olacaktı. Üstelik bu durum halk üzerinde etkisini göstermeye başlayan manevi sükun ve itimadı da halledilecekti. Mustafa Kemal Paşa, bundan böyle memleketin içinde bulunduğu siyasi şartlar dairesince hareket edecekse de mütareke hükümlerine ve Türkiye'nin millî hukukuna aykırı olan bu tür tecavüzlerin Babıali tarafından engellenmesini ve siyasi durumdan kendisinin de haberdar edilmesini istemişti¹².

Mustafa Kemal Paşa'nın gelmesine çok sevindiğini ifade eden Kâzım Karabekir, kendisini bir aydır beklediğini söylerken şu satırları aktarmıştır: *"Mustafa Kemal Paşa'yı başa geçirmek ve bunu bütün kuvvetimle tutmayı daha İstanbul'da iken düşünmüştüm, fakat memleketin batısı, güneyi de kendi muhiti de güvenilir eller isterdi. Şifreyi iyice tedkik ettim. Benimle biran evvel buluşması pek muvafık ve lazımdı. Esasen İstanbul'da kendisine rica ettiğim bu idi. Hususiyle bir aydan beri herşeyi yapmaya azmetmiş, hazırlanmıştı. Bir kere Erzurum Kongresi'nde bir dayanak, bir hareket noktası tesisinden sonra teşkilatça, kuvvetçe heybetli bir çığ gibi batıya yuvarlanmak kolaydı. Doğu zaferine dayanarak İzmir'i de kurtarmak mümkün bir emel olurdu"*¹³.

19 Mayıs 1919'da İngiliz Generali Milne, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafında, bir ordu müfettişinin neden geniş bir Erkan-ı Harbiye Heyeti eşliğinde ve sadece şekilden ibaret olan 9. Orduya tayin edilip Sivas'a doğru ilerleyecek olmasını anlayamadığını bildirmekteydi. Ayrıca Milne,

⁹ Peker 1955, 38-39.

¹⁰ Ülkütaşır 1966, 31-32.

¹¹ HTVD, yıl 2, Haziran 1953, sayı 4, vesika 62.

¹² HTVD, yıl 2, Haziran 1953, sayı 4, vesika 68; Komisyon 1999b, II, 313.

¹³ Karabekir 1995, 143.

kendisine Samsun'a gidecek subayların görevlerinin bildirilmesini istemiştir¹⁴. Harbiye Nezareti'nin cevabında ordu kumanda teşkilatının lağvedildiği hatırlatılmış, geniş bir bölgeye dağılan orduların durumlarını teftiş ve verilen emirlerin tatbikini görmek için ordu müfettişliklerinin tesis edildiği ifade edilmişti. Ayrıca, 9. Ordu Müfettişliği'nin bölgedeki silah, sürgü kollarıyla, kamaları süratle sevkedeceği ve asayişsizliğin izalesine gayret edeceğine değinilen cevabî yazıya, uzun seyahatler yapacak müfettiş için daimî bir merkezin gösterilmediği eklenmiştir¹⁵.

21 Mayıs'ta Erkan-ı Umumiye Riyaseti'ne gönderdiği telgrafında Mustafa Kemal Paşa, Canik Sancağı'nda eşkıyalık ve asayişsizliğin sebepleri ve çıkardığı sonuçları özet olarak belirtmiştir. Seferberliğin başından beri sancak dahilinde sadece asker kaçaklarından ve İslam, Rum ve Ermeni gibi unsurların ayrı ayrı ve kendi hesaplarına teşkil ettikleri bir takım çetelerin hırsızlıklara, cinayetlere karıştıklarını ifade eden Mustafa Kemal Paşa, Rum ve Ermeni sevki esnasında bu unsurlardan ortaya çıkan bazı çetelerin siyasi bir şekle büründüğünü, Rus istilası sırasında ise Rusların bu çeteleri cesaretlendirdiğini ve denizden desteklendiklerini, herşeye rağmen bu çetelerin mahalli takibat karşısında memleketi tehlikeye atacak duruma gelemediklerinin altını çizmekteydi. Rusların savaştan çekilmesinden sonra da eşkıyalık aynı derecede devam etmekteydi. Mustafa Kemal Paşa'ya göre, İslam çetelerinin teşekkülünde hiçbir siyasi nitelik yoktu. Mütarekeden sonra devletçe iki defa ilan edilen genel affın akabinde İslam asker kaçakları ve bir kısım İslam eşkıya teslim olurlarken Rum eşkıyasından da yirmi kadarı aman dilemişti. Ünye civarında bir iki Ermeni çetesinden başka Ermeni çetesi yoktu. Mütarekeden sonra tüm Rumların Yunan millî emeliyle her tarafta şımardığını, yörede Pontos hükümeti teşkili gibi bir safсата etrafında toplandıklarını ve tüm Rum çetelerinin düzenli bir program altında siyasi bir şekle dönüştüğünü dile getiren Mustafa Kemal Paşa, sancaktaki tüm Rumların çetelerle beraber siyasi maksatla Samsun'daki Rum komitesi ve Rum Metropoliti Yernanos tarafından idare edildiklerini haber vermektedir. Üstelik bu durum Fransız jandarma subayı Favro tarafından da gayri ihtiyari teyit edilmişti. Mustafa Kemal Paşa Fransız subayın kendisine, metropolit tarafından İstanbul'daki Fransız temsilcisine gönderilen içeriğinde İslamlar tarafından Hristiyanlara tecavüzü anlatan abartılı raporları gizlice gösterdiğini haber vermektedir. Bu dönemde ayrıca bir başka mesele ise nüfus ekseriyetini sağlama mücadelesiydi. Samsun ve havalisindeki Rumların nüfusunu arttırmak için Rusya'daki Rumların göçe zorlandığını ve siyasi içerikli bazı çetelerin deniz yoluyla sahillere çıkarıldığını ve içeridekileri takviye ettiklerini ifade eden Mustafa Kemal Paşa, iç asayişin korunması için zorunlu olan kuvvetin miktarı tayin edilmeden askerinin terhis edilmesiyle takip kuvvetlerinin azaldığını ve jandarmanın da yok derecesinde olması sebebiyle Rum eşkıyasının meydana boş bulduğunu belirtmekteydi. O tarihte Samsun'da 43, Çarşamba'da 2, Bafra'da 3, reisleri ve faaliyet bölgeleri tespit edilen 40 Rum çetesi vardı. Mustafa Kemal Paşa, çetelerin yaptığı tecavüzlerden İslam ahalinin mahalli hükümetçe korunamadığı için heyecan içinde kaldığını, ahalinin sancak dahilindeki İslam çetelerinden hayat ve mallarının korunması için yardım istediğini ve hatta fidye karşılığı bazı Laz çetelerini Trabzon havalisinden getirterek hayatlarını koruma mecburiyeti hissettiklerini ve İslam çetelerinin köyleri savunma pozisyonu aldığını, bunların sonucunda Rum çetelerin İslam ahaliyi tehdit edip cezalandırdığını haber vermektedir. Bundan başka hükümetçe takip edilmekte olan tehcir işinde, dahli olmasından korkan bazı şahıslar bir jandarma subayıyla beraber firar etmişlerdi. Ayrıca, İslam ahaliye Rum eşkıyasının azgın taarruzlarından etkilenip ümitsizliğe düşen bir nizamiye subayı da asker kaçakları ve ahaliden kendisine bir çete kurmuştu.

¹⁴ HTVD, yıl 6, Mart 1957, sayı 19, vesika 493.

¹⁵ HTVD, yıl 1, Eylül 1952, sayı 1, vesika 16.

Toplamda altısı Samsun'da olmak üzere on üç İslam çetesi faaliyet halindeydi. Düzenli bir programa bağlı olmayan bu çeteler, gerek İslam gerekse Hristiyanlar aleyhinde hırsızlık, eşkıyalıkla uğraşmakta, bununla beraber büyük kısmı İslam köylerini Rum çetelerinin saldırılarından korumak gibi bir amaca hizmet etmekteydi. Mustafa Kemal Paşa'ya göre, kasabanın içinde nüfus ekseriyetini elinde tutan Rumluk tamamen hükümete soğuk ve çekingen, buna karşın sancak dahilinde ezici çoğunluğa sahip İslamlar üzüntülü, korku içinde can ve mallarından, geleceklerinden ve kötü olaylarla yüzleşmekten endişeliydiler. Mustafa Kemal Paşa, olayların olduğu yere varışını haber alan köylülerin kendisine gözyaşları içinde gelerek durumlarını anlattıklarını ve kendilerini tecavüz eden Rum eşkıya reislerinin isimlerini söylemekten çekinmediklerini ifade etmekteydi¹⁶. Aynı gün Erzurum'da 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği telgrafında Mustafa Kemal Paşa, memleketin genel ahvalinden duyduğu derin üzüntüyü dile getirmekteydi. Üzerine aldığı görevi millet ve memlekete karşı bir borç, vicdani bir vazife olarak gören Mustafa Kemal Paşa, birlikte çalışarak en iyiye ulaşma kanaatiyle kabul ettiğini itiraf etmekteydi. En kısa zamanda Kâzım Paşa ile buluşma arzusunu dile getiren Mustafa Kemal Paşa, Samsun ve havalisinin durumunun kötü bir akıbetle karşı karşıya kalma ihtimali üzerinde durmakta ve Samsun'da birkaç gün daha kalmasının zaruri olduğunu, kendisini aydınlatacak hususlar varsa haberdar edilmesini istemekteydi¹⁷.

22 Mayıs'ta Sadaret'e çektiği telgrafında Mustafa Kemal Paşa, kurmaylarından birkaç kişinin Samsun İngiliz temsilcisi Yüzbaşı Hörst, askeri kontrol memuru Yüzbaşı Zelther, Yüzbaşı Rado ve Yüzbaşı Mill ile görüştüğünü ifade etmiştir. Görüşmede, Samsun'daki eşkıyalığın sebeplerinin daha evvel İstanbul'a gönderdiği şifre dahilinde İngilizlere de izah edildiğini ve bunun kabul edildiğini bildiren Mustafa Kemal Paşa, söz İzmir'in işgaliyle ortaya çıkan üzücü olaylara geldiğinde İngiliz subaylarının, Osmanlı hükümetinin Türkiye'yi kendi kendine idare edemeyeceğini, birkaç yıl yabancı koruması altına girmeye muhtaç olduğu yönde sözler sarf ettiklerini bildirmekteydi. İngilizlere verilen yanıtta, Samsun sancağındaki eşkıyalığın savaş zamanı Rusların desteğinde Rumlarca başlatıldığı ve bu sebepten ötürü önemli birliklerin takibatta bulunmasının lüzumunun ortaya çıktığı hatta hükümetin Bafra sevkini de yapma mecburiyetinde olduğu, Rumların İslamları üzen fiillerden vazgeçerlerse eşkıyalığın ortadan kalkacağı, böylelikle İslam çetelerinin de ortadan kaldırılmasının mümkün olacağı ve lüzum görülürse askeri tedbirlerle bastırılmasının tabii olacağı en göze çarpan hususlardı. Ayrıca İngilizlere, Türklüğün yabancı idaresine tahammülünün olmadığı, İngilizler gibi medenî milletlerden müşavirlerin iyi karşılanacağı, Yunanlıların Osmanlı topraklarının hiçbir parçasını idareye haklarının olamayacağı söylenmiştir. İzmir hakkındaki İngilizlerin sorularına verilen cevapta, olayın devlet için tamamen millî ve hayati bir mesele ve İzmir'in Türkler için İstanbul kadar önemli olduğu ve en basit bir Türk köylüsünün bile aynı tarzda düşündüğü şeklindeki cümleler en göze çarpanlardı. Hiçbir yabancı özellikle de Yunanistan gibi hayalperest bir hükümetin işgaline razı olunamayacağı, kuvvetle yapılan işgalin geçici olacağı, milletin yekvücut olup, millî hakimiyet esasını, Türklük duygusunu hedef alarak iş başındaki hükümeti tüm gücüyle destekleyip itaat edeceğine de vurgu yapılmıştı¹⁸. Bu sözlerle Mustafa Kemal Paşa, İstanbul hükümetine Türk Milleti'nin işgalleri kabullenmeyeceği ve karşı çıkacağı mesajını vermişti.

¹⁶ HTVD, Eylül 1963, sayı 45, vesika 1051; Komisyon 1982, 30-31.

¹⁷ Nutuk, vesika 10, 1212. İstanbul'da Dahiliye Nazırlığı Müsteşarı Deli Hamid adıyla tanınan çalışkan, vatanperver bir mülkiye memurunun Samsun'a mutasarrıf yapılması girişiminde bulunulmuştur. Bk. Önal 2002, 28.

¹⁸ Komisyon 1982, 28-29.

Mustafa Kemal Paşa 23 Mayıs 1919'da 15. Kolordu Kumandanlığına gönderdiği telgrafında, İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti'nin varlığı aleyhine İzmir'i Yunanlılar'a işgal ettirmek suretiyle haksız tutumlarına karşı her tarafta başlayan tezahüratların ve müracaatların ardının kesilmeyerek bir fiili bir netice verinceye kadar sürdürülmesini ve her yerde millî galeyenların iyi bir şekilde idare edilmesini elzem görmekteydi. Hilafetin ve millî istiklalın devamının ancak milletin heyecanının süratle ve müessir bir şekilde dışarıya aksettirilmesine bağlı olduğunu ileri süren Mustafa Kemal Paşa, yapılan mitinglerin elde edilecek başarıların devletin bekasının korunmasına yardımcı olacağını hatırlatmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa'ya göre, hükümet ve askeriye el ele vermek suretiyle Milli Mücadele'yi organize edilmeye yardımcı olmalı, memurlarla askerlerin Milli Mücadele'ye yönelik hizmetleri afişe olmamalı, mitinglerin halkın yüreğinden doğduğu ve adaletin zuhurunun beklenildiği İstanbul'daki İtilaf temsilcilerine duyurulmalıydı¹⁹.

24 Mayıs'ta Erkan-ı Umumiye Riyaseti'ne gönderdiği telgrafında Mustafa Kemal Paşa, mütarekenin beşinci maddesinin Osmanlı Devleti'nin jandarma ve nizamiye kuvvetlerini sınırladığını, bununla beraber dahili asayişin ve sınırların korunması için yeterli sayının muhafaza edilmesi gerektiğini hatırlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa'ya göre ihtiyaç 70.000 askerden ibaret olsa da İtilaf Devletleri bu sayıyı 43.000'e indirmişti. Ayrıca, mütarekeden itibaren görülen dahili vakalar ve tecrübeler hükümetin mütareke maddelerine direnmesini haklı çıkarırken, İtilaf Devletleri'nin asker mevcudunu azaltması dahilindeki asayiş sağlamada hükümeti imkansızlıklar içinde bırakmaktaydı. Sonuçta Canik, Sivas, Amasya ve ahalisindeki jandarma ve nizamiye kuvvetlerinin asayiş temin için yeterli olmaması halkın sükün içinde yaşamasını engellemekteydi. Mustafa Kemal Paşa, hali hazırdaki durumun İtilaf Devletleri'ne bildirilmesini, asayişin temini için yeterli kuvvetin gönderilmesini, özellikle de Canik livası ile güney illerinde jandarma ve nizamiye kıtalarını takviye için birkaç bin neferin silah altına alınmasını istiyordu. Kendisine göre, İtilaf Devletleri şayet asayişin iadesini istiyorsa bu teklifi iyi niyetle kabul edeceklerdi²⁰. Aynı gün Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafında, Merzifon, Vezirköprü, Amasya, Ladik, Havza gibi asayiş hadiselerin görüldüğü yerlerde bizzat incelemelerde bulunup alınabilecek tedbirleri değerlendirmek üzere karargahını geçici olarak Havza'ya nakledeceğini, fakat haberleşmenin emniyetle sürmesi için adresin Samsun olacağını arz etmiştir²¹. Samsun'daki İngiliz askeri varlığı, Rum çetelerin çalışmaları Mustafa Kemal Paşa ve maiyetinin karargahını daha içerilere almasını elzem hale getirdiğinden 23 Mayıs'ta heyetin eşyalarının Havza'ya nakledilmesini gerekli hale getirmiştir²². Mustafa Kemal Paşa'nın bu kararı almasında en önemli husus hiç kuşkusuz Samsun şehrinin İngiliz ve Yunan gemilerinin olası müdahalesine açık oluşuydu. Nitekim daha sonraki Yunan gemilerinin Samsun'u bombardımanı kendisini haklı çıkaracaktı.

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN HAVZA'DAKİ FAALİYETLERİ

25 Mayıs sabahı maiyetiyle birlikte Samsun'dan hareket eden Mustafa Kemal Paşa aynı günün akşamı Havza'ya varmıştı. Paşa ve maiyetinin -Miralay İbrahim Tali Bey, Kaymakam Arif Bey, Binbaşı Hüsrev Bey, Doktor Refik Saydam, Yüzbaşı Cevat Abbas, İstihbarat Müdürü Süreyya Bey- askeri bir kıta ile birlikte Havza'nın münevver ve ileri gelenlerince karşılaşmasının ardından, kendisi için Ali

¹⁹ HTVD, yıl 23, Eylül 1974, sayı 71, belge 1537.

²⁰ HTVD, yıl 2, Haziran 1953, sayı 4, vesika 71.

²¹ HTVD, yıl 2, Haziran 1953, sayı 4, vesika 72.

²² Önal 2002, 28.

Baba'nın Mesudiye Oteli, maiyetindekiler için Ali Osman Zadelere konağı hazırlanmıştır. Ertesi gün Havzalılardan mürekkep bir heyet Paşa'yı ziyaret etmişti. Görüşmede Mustafa Kemal Paşa, ziyaretçileri üstünde Türkiye haritası bulunan bir masa etrafına toplayarak, haritada düşman işgal sahalarını göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa muhataplarına "bizi öldürmek değil, canlı canlı mezara gömmek istiyorlar. Şimdi uçurumun kenarındayız. Hiçbir zaman ümitsiz olmayacağız. Hep beraber çalışacağız ve memleketi kurtaracağız. Zaten başka türlü hareket imkanı yoktur" şeklinde umut vermiştir²³. 26 Mayıs'ta Havza Belediye Reisi İbrahim Cebecioğlu Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gitmiştir. Havza'da ne gibi cemiyetler olduğunu soran Mustafa Kemal Paşa'ya İbrahim Bey, İttihat ve Terakki kapandığı için gizli olarak çalışan bir Redd-i İlhak Cemiyeti bulunduğu şeklinde bir cevap vermiştir. Böyle bir cemiyetin varlığından memnuniyet duyan Mustafa Kemal Paşa, buna bir de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin eklenmesini ve Rum Pontos eşkiyasının faaliyetleri ve yaptıkları mezalim hakkında bilgi istemekle kalmamış bir de miting yapılmasını talep etmişti. Daha sonra tekrar Mustafa Kemal Paşa ile buluşan İbrahim Bey'e yapılacak işler not ettirilmiştir. Öncelikle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşkilini isteyen Mustafa Kemal Paşa, Cuma günü kendisinin de katılacağı bir mevlit okutturulmasını ve herkesin çağırılarak, belediye önünde halka hitap etmek suretiyle halkın aydınlatılmasına çalışılmasını ifade etmişti. O gece Havza'daki tüm münevverleri çağırarak İbrahim Bey, bazılarının endişelerine kulak tıkayarak idare heyetini; Mahmutağazade Bayram, Belediye Reisi Cebecioğlu İbrahim, Kadioğlu Hakkı, Muharrir Zübeyiroğlu Fuat ve Eski Müstantik Rifat'dan oluşan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuştur²⁴. Listeyi beğenen Mustafa Kemal Paşa, Samsun, Bafra, Çarşamba, Giresun, Sinop, Ordu, Çorum, Tokat ve Sivas belediye reislerine Havza'da bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulduğunu, kendi bölgelerinde de aynı cemiyetin ivedilikle kurulması gerektiğine dönük bir telgraf çekilmesini istemiştir²⁵. Aynı gün 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'dan Havza'ya 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne bir telgraf gelmiştir. İzmir'den haber alınmadığı gibi, oradaki kumandanlıkla da irtibat kurulamadığını söyleyen Ali Fuat Paşa, 25 Mayıs'ta Manisa'nın işgal edildiğini ve haberleşmenin kesildiğini bildirmekteydi. Ali Fuat Paşa Manisa'ya bir irtibat subayı gönderdiğini, kolordunun Ereğli'de bulunan birliklerinin trenle naklinin gerçekleştirilememesinden dolayı karadan yürüyüşe geçtiklerini haber vermektedir. Gelen askerlerin sayılarının az olmasından ötürü Afyon'daki 23. Fırkaya gönderdiklerini söyleyen Ali Fuat Paşa, kendisine Kastamonu ve Kayseri'den bazı asayiş hadisesi malumatı geldiğini ve mahiyetlerinin araştırıldığını, peyderpey bilgi vereceğini aktarmaktaydı²⁶. 27 Mayıs tarihli telgrafında Ali Fuat Paşa'ya hitaben Mustafa Kemal Paşa, Afyon'daki 23. Fırka'nın mevcudunu ve takviyesi için hangi kaynaklardan yararlandığını sormuştur. O günkü mevcut durum göz önüne alındığında fırkaya nasıl bir görevin verilmesinin düşünüldüğünü soran Mustafa Kemal Paşa, Konya'da işitildiği gibi gerçek bir Vatan Ordusu kurulup kurulmadığını ve valiyle tanışıp tanışmadığını sorma ihtiyacı duymuştur²⁷.

İzmir'in işgalinin öğrenilmesi tüm yurttaki büyük tepki doğurmuştu. 16 Mayıs'ta Kastamonu

²³ Ülkütaşır 1966, 33. Mustafa Kemal Paşa ve maiyeti Havza'ya vardığında 5. Kafkas Tümeni'nin bir alayı ile karşılaşmıştır. Subaylarının son derece sefil bir durumda olduğu alayda er sayısı çok azdı. Bk. Önal 2002, 29.

²⁴ Cebecioğlu 1944, 3-4. Pontosçu Rumların faaliyetleri hakkında bilgi toplayan Mustafa Kemal Paşa, tereddüt ve korku devresi geçirmekte olan Havza halkının ruhunda mücadele azmini uyandırmaya çalışmıştır. Bk. Ülkütaşır 1966, 33.

²⁵ Cebecioğlu 1944, 4.

²⁶ Nutuk, vesika 11, 1212.

²⁷ Nutuk, vesika 12, 1214.

merkezde sivil memurların, askerlerin, medrese öğrencilerinin, şeyhlere kadar tüm halkın toplandığı, halk ateşli sözlerin sarf edildiği büyük bir mitinge imza atılmıştı. 28 Mayıs'ta Mustafa Kemal Paşa, Kastamonu Valiliği'ne bir telgraf çekmiştir. İzmir, Manisa ve Aydın'ın işgalinin gelecekteki tehlikeyi daha da aleni bir hale getirdiğini belirten Mustafa Kemal Paşa, vatanın tamamının korunması için gösterilen daha canlı olarak yapılıp devam ettirilmesini istemişti. Elbetteki, millî istiklali yok eden işgal ve ilhak gibi hadiseler tüm milleti dilhun etmekteydi, Hazmedilemeyen bu durumun derhal izale edilmesi gereğiyle, Batılı devletlerin dikkatini çekmek için daha büyük mitingler akdedilmesini ve mitinglerin civar yerlere de sirayetini isteyen Mustafa Kemal Paşa, büyük devletlere ve İstanbul hükümetine telgraflar çekilmesini, mitinglerde âdap ve sükûnetin korunmasını, özellikle de Hristiyan halka taarruz edilmemesini dile getirmekteydi²⁸.

27 Mayıs'ta Mustafa Kemal Paşa Erkan-ı Umumiye Riyaseti'ne çektiği telgrafta, biri Sinop diğeri Trabzon'da bulunan iki gambotun kömürsüzlük yüzünden hareketsiz kaldığını, daha evvel kendisine Giresun vapuruyla kömür gönderileceği bildirilmişse de bu vapurun kazanındaki arızadan dolayı hareketinin geciktirdiğini, sahilin emniyet altına alınmasının gerekliliği, bunun ise kömürün gelmesine bağlı olduğu bildirilmekteydi²⁹.

27 Mayıs'ta Havza'ya Diyarbakır'daki 13. Kolordu Kumandan Vekili Ahmet Cevdet Bey tarafından bir telgraf çekilmiştir. Deyrizor'un İngilizlerce işgali üzerine yöre aşiretlerinin heyecanının arttığını ve lazım gelenlere protesto telgraflarının çekildiğini ifade eden Cevdet Bey, Diyarbakır'daki İtilaf kulübünün hükümetin yanında olduğunu, Kürt kulübünün ise Kürdistan istiklali için siyaset takip ettiğini, fakat aralarındaki pürüzlerin giderilmeye başlandığını bildirmekteydi. Kürt kulübünde müessir olanların Cemil Paşazadeler olduğunu ve bunların amacının önce İngiliz himayesinde Kürdistan istiklali iken sonradan bunun mahzurunu anlayarak Osmanlı'ya bağlı muhtar bir yapı elde etmek olduğunu haber veren Cevdet Bey, Kürt kulübünün hükümet aleyhine propaganda yaptığını ve hareketlerinin kendisi tarafından takip edildiğini bildirmekteydi³⁰. 28 Mayıs'ta Mustafa Kemal Paşa, 13. Kolordu Kumandanlığı vasıtasıyla Mebus Kamil Bey'e bir telgraf göndermiştir. Doğu illerinin Ermeniler'e verilmesine veya herhangi bir yabancı idaresi altına girmesine engel olmanın ancak bu vilayetlerdeki asayişin tam olmasına bağlı olduğu hususunda uyarı yapan Mustafa Kemal Paşa, milletin tüm unsurlarının tam bir fikir birliği etrafında yek vücut bir şekilde müdafaa-i hukuk ve istiklali için her türlü fedakarlığı göze aldığı dünyaya göstermek zorunda olduğunu altını çizmekteydi. Mustafa Kemal Paşa, halifenin milletine bu hususu tebliğle beraber, asayişin devamını temin vazifesiyle kendisinin doğu vilayetlerine mülki ve askeri müfettiş olarak görevlendirildiğini hatırlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa, en kısa zamanda Diyarbakır'ı ziyaretle eski dostlarını görmek istediğini söylemekteydi. Mustafa Kemal Paşa, dış düşmanlara karşı din kardeşlerinin el ele vererek vatan topraklarını kurtarması gerektiği dönemde, Diyarbakır'daki Kürt Kulübü'nün Türkler arasında muhalefet yaptığını duyduğunu eklemekteydi.

Mustafa Kemal Paşa Diyarbakır ve Bitlis mülki amirleri eliyle bu bölgelerdeki aşiret reislerine gönderdiği telgrafında, kendisinin bizzat halife tarafından doğu illerindeki asayiş iade amacıyla mülki ve askeri kuvvetlerin müfettişi sıfatıyla görevlendirildiğini, yakın bir vakitte o havaliye gelmek suretiyle devletin fedakarlıklarıyla iftihar ettiği zevatla buluşacağından ötürü memnuniyet duyaca-

²⁸ Peker 1955, 29.

²⁹ Okur 2006, 163.

³⁰ Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV 1996, belge 1.

ğını, milletin kurtuluşunun ancak dahili asayişin muhafazasına bağlı olduğunu, memleketin hukuk ve istiklalinin temininin yek vücut olarak devlete itaatle birlikte her türlü fedakârlığa hazır bulunduğumuzu dünyaya anlatmakla mümkün olduğunu ve bu konuda tüm nüfuzlarını kullanmalarını istemiştir³¹.

Mustafa Kemal Paşa Havza'dayken 29 Mayıs'ta meşhur Havza Bildirgesi'ni yayımlamıştı. İzmir'in ve Manisa'nın işgalinin gelecekteki tehlikeyi daha da açık bir hale getirdiğini ve vatanın bütünlüğünü muhafaza için yapılan mitinglerin daha canlı olarak devam ettirilmesinin altını çizen Mustafa Kemal Paşa, bağımsızlığı yok eden işgal ve ilhak gibi hadiselerin milletin yüreğini kanatıp teessürünü artırdığına vurgu yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa'ya göre, tahammülü mümkün olmayan bu durumun derhal ortadan kaldırılması için adaletle hareket eden tüm medeni milletlerin dikkatlerinin çekilmesi gerekiyordu. Bunun için bir hafta sonra heyecanlı mitingler yapıp bu mitinglerin diğer yerlere de yayılmasını isteyen Mustafa Kemal Paşa, yapılması gerekenleri şu şekilde sıralamıştır: Tüm İtilaf Devletleri temsilcilerine ve Babialî'ye müessir telgraflar çekmek, memlekette bulunan bazı yabancıların bunlardan etkilenmesinden ötürü yapılan mitinglerde adap ve sükuneti muhafaza etmek, Hristiyan halka karşı husumetvari tavırlara girişmemek³². Havza Genelgesi'yle Mustafa Kemal Paşa Samsun'da yaktığı bağımsızlık ateşini tüm yurda, tabana yaymak için mitingler tertip edilmesini istemişti. Elbetteki düşüncesi teslimiyet içindeki İstanbul hükümetinin ve Batı kamuoyunun dikkatini işgallere çekmek özellikle de Wilson İlkeleri'nin Osmanlı ile ilgili maddelerini gündeme getirmek istemekteydi. Harekete geçmeden evvel bir sonraki adımını dikkatlice düşünüp tartan Mustafa Kemal Paşa, yapılacak mitinglerde taşkınlıklardan kaçınılmasını özellikle de Hristiyan halkın korunmasını elzem görmekteydi. Zira, Mondros Mütarekesi'nden sonra başlayan işgalin gerekçelerinden biri Hristiyan halkın tehlikede olmasıydı. Sonuç itibarıyla beklenen tepkileri getiren Havza Genelgesi doğrultusunda birçok yerde mitingler yapılmıştır.

29 Mayıs'ta Havza'dan Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti'ne gönderdiği şifrede Mustafa Kemal Paşa, müstakil Kürdistan fikrinin takipçisi Diyarbakır'daki Kürt kulübü ile hükümet taraftarı olan diğer kulüpler arasındaki münafaretin arttığını haber vermektedir. Mustafa Kemal Paşa ayrıca, savaş sırasında Kürtlere ve Kürdistan üzerinde tesiri olan Kürt ileri gelenleriyle görüşüp onların fikirlerini öğrendiğini, aralarında bir hukuk vücuda geldiğinden bunlara doğrudan telgraflar yazarak devletin durumunu anlattığını, alınması gereken tedbirleri görüşüğünü ve öğütler verdiğini bildirmektedir³³.

9. Ordu Kıttaat Müfettişi Mustafa Kemal Paşa ilgili vilayetlere gönderdiği emirde, asayişin temini için siyasi ve özel komitelerin faaliyetleri hakkında bilgi edinilmesini, casus teşkilatlarına ve müfrezelere rehberlik edilmesini, çarpışmalarda yararlılık gösterenlerin taltifi için tahsisat-ı mestureden³⁴ uygun olan miktarın ihtiyaç içindeki vilayetlere gönderilmesini sadareten istediğini bildirmektedir. Paşa ayrıca, gerekli meblağın tahsisat-ı mesturece uygun görülerek 29. 5. 1919 tarihiyle sadareten bildirildiğini haber vermektedir³⁵.

Havza Genelgesi'nin yayımlanması İtilâf Devletleri ile İstanbul Hükümeti'ni rahatsız etmişti.

³¹ Komisyon 1996, belge 2.

³² ATASE, İSH, 346/107, 1.

³³ Komisyon 1996, 5; HTVD, yıl 1, Aralık 1952, sayı 2, vesika 90.

³⁴ Örtülü Ödenek

³⁵ HTVD, yıl 2, Eylül 1953, sayı 5, vesika 89.

Bunun üzerine Harbiye Nezareti Mustafa Kemal Paşa'dan “*yurdun her tarafında beliren bu faaliyetin mahiyet ve şümulü hakkında*” bilgi edinmek istemişti. Bunun üzerine 30 Mayıs'ta Harbiye Nezareti'ne cevap yazan Mustafa Kemal Paşa; “*yaptığım tespit ve incelemelere dayanarak, gerek İstanbul'a çekilen protesto telgrafları ve gerekse bir çok yerde yapılan miting ve gösterilerin, uğradığı haksızlıklara karşı milletin sinesinden doğan tepki ve üzüntülerin bir göstergesidir*” diyerek bir kez daha İstanbul Hükûmeti'ni milletin sesine kulak vermesi hususunda uarmıştı³⁶.

30 Mayıs Cuma günü namazdan sonra Mustafa Kemal Paşa ve birçok kişinin katılımıyla İzmir şehitlerinin ruhları için Büyük Cami'de bir mevlit okutturulmuştur. Köylere de haber gönderildiğinden halkın katılımı yüksek olmuştu. O günkü duygularını Hüsrev Gerede not defterine şu duygularla aktarmaktaydı: “*Duada halkın can ve yürekte amin deyişleri, İzmir olaylarını, şehit arkadaşlarımızı, milletçe düştüğümüz ölümcül günleri gözler önünde canlandırdı. Savaşta kahramanlıkların akıtılan kanların boşa gidiş, bağımsızlığımızın tehlikede bulunuşu, duyan her yürekte milletin kurtuluşu için iç parçalayıcı seslerle amin nidaları çıkarttı. Kalplerdeki üzüntünün dışa vurmuş yansıması olan sıcak gözyaşları matem yüklü gözlerden iki sıra halinde akıyordu. Ya Rabbi, şanlı peygamberinin kutsal ruhu hürmetine sen bu zavallı milleti kurtar, tutsak eyleme*”³⁷. Cuma namazını müteakip kasabanın çeşitli camilerinden halk grup halinde miting meydanına gelmeye başladı. Tayin olunan hatip pontosçulardan çekindiğinden kaybolmuştu. Bununla beraber Zübeyiroğlu Fuad ve İbrahim Bey tarafından halkın silahlanmasını ve sükuneti muhafaza etmelerine dönük kısa bir konuşma yapılmıştı. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın yanına giden İbrahim Bey, hiddetli bir şekilde Paşa'nın mitingden memnun olmadığını aktarmaktadır. Mustafa Kemal Paşa muhabatına, halka icap eden şeylerin anlatılmadığını, hatibin kaybolduğunu, üstü kapalı şeylerin söylendiğini, Türk Milletinin uğradığı felaketin taktir edilmediği yönünde çıkmıştır. Şayet halka herşeyin açık açık anlatılması ve her Türkün üzerine düşen vazifeyi yapması halinde vatanın kurtulacağını muhakkak olduğu çok açıktı³⁸.

30 Mayıs'ta Konya'dan Yıldırım Kıtıatı Müfettişi Mersinli Cemal Paşa Havza'da 9. Ordu Kıtıatı Müfettişliği'ne bir telgraf çekmiştir. Yunan ordusunun Manisa ve Aydın civarını işgal ettiğini ve Afyon'daki fırkanın takviyesine çalışıldığını söyleyen Cemal Paşa, Rum mutasarrıfın değiştirildiğini, asayiş muhafaza edebilen fırkanın işgallere karşı koyabileceğini, Konya'da orduya yardımcı olabilecek bir kuvvetin hazırlanmaya çalışıldığını, fakat maddi bir ünvanının olmadığını bildirmekteydi³⁹.

1 Haziran'da Samsun, Erzurum ve Diyarbakır'daki kolordu kumandanlıklarına gönderdiği telgrafında Mustafa Kemal Paşa, Yunanlıların Manisa ve Aydın'ı işgal ettiklerini, Afyon'daki Fransız müfrezesindeki Müslüman bir çavuşun Fransızların çekilmesinden sonra Karahisar ve civarının İtalyanlarca işgal edileceğini bildirdiğini, Karahisar'daki Türk cephaneliklerinin yabancı askerlerin gözetiminde bulunduğu haberini paylaşmıştır⁴⁰.

2 Haziran'da Harbiye Nazırı Turgut Paşa'nın gelen raporlardan III. Kolordu mintikasında adi şekavet olaylarından başka bir şeye rastlanılmadığı yolundaki İngiliz notasının bir sureti gönderilmişti. Bunu, 3 Haziran'da Mustafa Kemal Paşa'nın, İtilaf Devletleri'nin Türk Milleti'nin hukuk ve

³⁶ Akandere 2002, 255.

³⁷ Önal 2002, 31.

³⁸ Cebecioğlu 1944, 6.

³⁹ Nutuk, vesika 15, 1218.

⁴⁰ Nutuk 1999, vesika 16, 1218.

istiklaline riayet etmedikçe gayri müslim unsurların korkmalarını gerektirecek bir sebep olmadığı yolundaki cevabı izlemiştir.⁴¹

6 Haziran 1919'da İngiliz Generali Milne, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafında bazı vilayetlerde Mustafa Kemal Paşa ve maiyetinin mevcudiyetinin istenilmediğini bildirmekteydi. Bu buhranlı dönemde mümeyyiz bir general ve maiyetinin ülkede seyahatini kamuoyu açısından rahatsız edici olarak niteleyen Milne, Paşa'nın hizmetinin askeri açıdan gereksiz olduğunu dile getirmekteydi. Telgrafın sonunda Milne, Mustafa Kemal Paşa ve maiyetine ivedilikle İstanbul'a dönmesi için emir verilmesini istemiştir⁴². Bu arada 6 Haziran tarihli bir İngiliz belgesinde Mustafa Kemal Paşa'nın yeni bir örgüt kurmakta olduğu, birçok Türk subayının Anadolu içlerine çekilmekte olduğu yer almaktaydı⁴³. 8 Haziran'da Harbiye Nezareti General Milne'nin yazısına cevap vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliği'ne tayininde en önemli sebeplerden birinin İngiliz hükümetinin verdiği nota olduğunu ifade eden Harbiye Nezareti, verilen nota üzerine sadrazamın siyasetlere görüşüp bir müfettiş gönderilmesine karar verildiği ve bu karara itiraz edilmediği, ayrıca İngilizlerin silahların toplanıp nakledilmediği yolundaki birçok şikayetin olduğu hatırlatılmıştır. Buradan hareketle hem şikayetlerin önünü almak hem de hükümetin mütareke gereği sorumlu olduğu asayişin sağlamak için vekiller heyetince memleket üç asayiş bölgesine ayrılmış ve her bölgeye bir müfettiş tayin edilmişti. Yakup Şevki Paşa'nın yerine tayin edilen Mustafa Kemal Paşa'nın da bu müfettişlerden biri olduğunun belirtildiği cevabî yazıda, barışçı teşkilat olduğu için Paşa'nın ordu kumandanı değil ordu müfettişi ünvanına sahip olduğu ifade edilmişti. Harbiye Nazırı Cevat Paşa, böyle bir müfettişin vilayetleri dolaşmasının kamuoyunu rahatsız mı yoksa teskin mi edeceği kararının nazır olarak kendisine bırakılmasını, sekiz aydır devam eden mütarekeden beri artık Türk ve Müslümanlara itimat edilmesini rica etmiştir⁴⁴. Bu arada 8 Haziran'da Sadrazam Vekili Sabri Efendi, İngiliz Askeri Ateşesi Tuğgeneral Deedes'e Mustafa Kemal Paşa'nın sadarete gönderdiği yazıyı okumuştur. Sabri Efendi Mustafa Kemal Paşa'nın geri çağrılmasındaki rolünden dolayı İngilizlere teşekkür etmiştir. Görüşmede ayrıca Sabri Efendi, Heyetli Vükelâ'da Mustafa Kemal Paşa'nın geri çağrılması konusundaki aykırı seslere rağmen kararın istediği gibi çıktığını eklemiştir⁴⁵.

8 Haziran'da Ali Fuat Paşa'dan, Rauf Beyin Ankara'ya geldiğini ve kendisiyle görüşmek istediğine dair Havza'ya bir telgraf gelmişti. Cevabî yazısında Ali Fuat Paşa ile görüşmek istediğini belirten Mustafa Kemal Paşa, benzin yokluğundan hareket edemediğini, Osmancık'a kadar zahmet çekmek suretiyle Havza'ya gelmesini istemiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Refet ile Hamit Beyleri de çağıracağını ve yolculuğu sırasında kimliği hakkında kimseye bilgi vermemesini söylemişti⁴⁶.

8 Haziran'da Harbiye Nazırı Turgut Paşa, İngilizlerin talebi üzerine hareket eden hükümetin ka-

⁴¹ Jaeschke 1986, 124.

⁴² HTVD, Mart 1957, yıl 6, sayı 19, vesika 494. Amasya'dan 21. 6. 1919'da Polis Müdürü Miralay Halil Bey'e gönderdiği telgrafında Mustafa Kemal Paşa, her ne şekilde olursa olsun Anadolu'da sine-i millette kalarak Türkiye'nin istiklali ve mevcudiyeti uğruna çalışmaya karar verdiğini, milletin kurtuluşu hakkındaki düşüncelerini Halil Bey'in de paylaştığını bildiğini eklemiştir. Bk. ATBD, yıl 31, Ağustos 1981, sayı 80, belge 1752.

⁴³ Şimşir 1973, I, 9.

⁴⁴ HTVD, Eylül 1952, yıl I, sayı I, vesika 18.

⁴⁵ Şimşir 1973 I, 12.

⁴⁶ Cebesoy 2000, 87.

rarıyla Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a bir istimbotta gelmesini istemiştir⁴⁷. 11 Haziran'da verilen cevapta benzin ve kömürsüzlükten hemen hareket etme olanağının olmadığı bildirilmiş ayrıca bunun sebebi sorulmuştur⁴⁸. 15 Haziran'da gelen cevapta İstanbul'a davetin hükümetin bir kararı olduğu belirtilmekteydi⁴⁹. Aldığı cevabı yeterli görmeyen Mustafa Kemal Paşa Erkan-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa'dan işin iç yüzünü sormuştu. Cevat Paşa ise muhatabına faaliyetlerinin kendilerince inkar edilmediğini, bununla beraber bölgedeki memuriyetlerini iyi karşılamayan İngilizlerin kendisinin İstanbul'a getirilmesi konusunda ısrarcı olduklarını bildirmişti⁵⁰. Doğal olarak Mustafa Kemal Paşa'nın İhsan ve Şevki Paşalar gibi İngilizlere ayağıyla gidip tutsak olmak hem kişisel onura, hem de hükümetin saygınlığına büyük darbe vuracaktı. Mustafa Kemal Paşa, daha İstanbul'dan çıkmadan hem padişaha hem sadrazama İhsan Paşa gibi istenecek olursa dönmeyeceğini söylemişti. Bu nedenle dönmesi vicdanına karşı hiçbir sorumluluk yüklenmediği gibi, bu şekilde davranması millî çıkarların bir gereği idi. Hüsrev Gerede anılarında, şayet müfettişlik görevi tamamen ortadan kaldırılırsa Mustafa Kemal Paşa ile birlikte vatan ve millet uğrunda tüm vücutlarını ortaya koyacaklarını, kaldırılmazsa yerine gelecek kişinin namus ve onuruna göre ya kalıp vatani görevlerini sürdüreceklerini veya istifa edip Anadolu'nun kuytu bir köşesine çekilip orada Türk milletine hizmet etmeye devam edeceklerini ifade etmekteydi⁵¹.

Bu arada 10 Haziran'da Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezareti'ne bir telgraf daha çekmişti. Merzifon Kazası'yla Amasya Livası'ndan Rumlar ve İngiliz subaylarıyla ilgili istihbarat aldığını kaydeden Mustafa Kemal Paşa tehcir sırasında Merzifon'da birçok Ermeninin kaldığını ve diğer yerlerden gelenlere ek olarak hicretten dönenlerle sayılarının arttığını, iki ay önce Patrikhaneden gönderilen Bedros ve Lerjon adlı iki Ermeninin siyasi meselelerle iştigal ettikleri, Merzifon Amerikan Mektebi'ne getirilen üzerinde Ottoman-Amerikan yazılı eşya sandıklarının içinde büyük ihtimalle silah olduğunu bildirmekteydi. Zira bu sandıkların Merzifon girişinde üç kola ayrılarak kasabaya girmesinin şüphesi artırdığından Merzifon'daki dört İngiliz subayın Amerikan Koleji'nde toplantı yaptıkları ve bölgede komitecilik faaliyetleriyle uğraştıkları ve İngiliz subaylarına hissettirilmeden haklarında tahkikatın devam ettirildiğini bildirmekteydi⁵².

Mustafa Kemal Paşa, 11 Haziran'da 15'inci Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafında İstanbul'a dönmesi konusunda Harbiye Nezareti'nden aldığı emri ve Cevat Paşa'nın cevabını ileten Mustafa Kemal Paşa, verdiği kararın milletin hukuk ve istiklâlini temin yolunda millet ile beraber çalışmaktan ibaret olduğunu, öncesinde ve sonrasında bunu arz ettiğini, amacını gerçekleştirmek için milletin sinesine iltica edeceğini, namus ve vicdan göre-

⁴⁷ HTVD, yıl 1, sayı I, vesika 19.

⁴⁸ HTVD, yıl 1, sayı I, vesika 20.

⁴⁹ HTVD, yıl 1, sayı I, vesika 22.

⁵⁰ Komisyon 1999a, 177-178.

⁵¹ İngilizlerin Samsun'daki siyasi temsilcisi Yüzbaşı Horst'u yanındaki askerlerle beraber Kavak'ta Hüsnü Çavuş çetesi soymuştur. Asayişsizliğe sebep olan bu hareket can sıkıcıydı. Havza'daki karargah artık güvende olmadığından heyet, Amasya'ya hareket kararı almıştı (Önal 2002, 35-36). 11 Haziran'da İngilizler Mustafa Kemal Paşa'nın memuriyetini istemediklerinden İstanbul'a dönmesi için talepte bulunmuşlardı. Memleketin içinde bulunduğu durum İngilizlerin talebini icraya mecbur etmekteydi. Bk. *Harp Tarihi Vesikalari Dergisi*, Eylül 1952, yıl I, sayı I, vesika 21.

⁵² BOA, HR, SYS, 2633/2-22.

vi olarak telakki ettiği vazifesine devam edeceğini bildirmekteydi⁵³. İstanbul'a dönmeyeceğini ve sine-i millette kalacağını ifade eden Mustafa Kemal Paşa, milletin bağımsızlığını temin için sonuna kadar, azim ve kararlılıkla çalışacağını altını çizmekteydi. Kazım Karabekir geç de olsa 16 Haziran'da Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafına cevap vermişti. Fikrine katıldığını, İstanbul hükümetinin yetenekli komutanlarını Anadolu'ya göndereceğine İstanbul'a çağırıldığını ifade eden Kazım Karabekir, buna Halid Bey'in İstanbul'a çağrılmasının ardından İngilizlere teslim edileceğini örnek olarak vermişti. Kazım Karabekir, Mustafa Kemal Paşa'nın istediği zaman Erzurum'a gelmesi halinde minnettar olacağını kaydetmekteydi⁵⁴. Mustafa Kemal bu sebepten daha Havza'da iken 12 Haziran'da *"Bugün artık bir üniforma sahibi değilim. Size evvelce bildirdiğim gibi, sadece bir millet adamıyım"* demektedir⁵⁵.

Mustafa Kemal Paşa, faaliyetlerini devam ettirirken İngiliz subayları kendisi hakkında Londra'ya raporlar göndermekteydi. Nitekim 12 Haziran'da Yüzbaşı Hurst'un Londra'ya gönderdiği telgrafta, Samsun Rum Metropoliti Germanos'un kendisine geldiğini, Havza Metropoliti'nin kendisine verdiği rapora göre Mustafa Kemal Paşa'nın organizasyonunu etkin bir şekilde tamamladığını ve birçok Rum'un hapishaneye atıldığını haber vermektedir. İstanbul'daki İngiliz askeri ateşesinden bilgi alan Hurst, Mustafa Kemal Paşa'nın misyonunun İstanbul'da bile şüpheyle karşılandığını söylemiş ve bu yüzden birşeyler yapmak için usülünce Havza'ya gitmiştir. Bir Rum hanında konaklayan Hurst'u gelir gelmez Rum piskoposu ziyaret etmişti. Piskopos, Hurst'a Havza Camii'nde Cuma günü özel bir seramoninin olduğunu, belediye binasının önünde Mustafa Kemal Paşa'nın tahrikiyle ateşli konuşmaların yapıldığı bir miting olduğu, Mustafa Kemal Paşa'nın da orada olduğu halde konuşma yapmadığını anlatmıştır. Mitinge katılanlara İzmir'i kurtarma durumunda hayatlarını ve mallarını feda edip edemeyecekleri sorulmuştu. Ayrıca mitingde telgraflar çekilmiş ve katılımcılara ne yapmaları gerektiği anlatılmıştı. Dereköy'de üç Rum'un öldürüldüğünü iddia eden piskopos, buna karşılık olarak iki Türk'ün katledildiğini, birkaç eski Rum çetenin ve tüm Taşoluk Kasabası'ndaki erkeklerin hapse atıldığını iddia etmekteydi. Piskoposun ayrılmasının ardından dört Ermeni kadının geldiğini ve kadınlardan Mustafa Kemal Paşa'nın Havza Camisinde İzmir'le ilgili akıl çelen bir nutuk attığını öğrenen Hurst, Fuad Efendi'nin nutkunun da Mustafa Kemal Paşa'nın tahriki neticesinde olduğunu bildirmekteydi. Kadınlardan birinin tehcir sırasında Çerkes İbrahim adlı biri tarafından istisna edildiğini aktaran Hurst, Çerkes İbrahim'in Fuad'la görüşüğünü ve kendisine ne Rum ne Ermeni hiçbirisinin sağ bırakılmayacağını söylediğini iddia etmekteydi. Ertesi sabah Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret eden Hurst, Paşa'ya düşünceleri hakkında imada bulunmadı. Genel ahvalin ve alınması gerekli önlemlerin masaya yatırıldığı görüşmede, Mustafa Kemal Paşa kendisine büyük ihtimalle şifalı suyundan yararlanmak için Havza'da kalacağını, birkaç gün için Amasya'ya gideceğini ve sonrasında Trabzon ve Erzurum'u ziyaret edeceğini söylemişti. Kaymakam Fahri Bey'le beraber hapishaneye kontrol için giden Hurst, burada cinayetle zanlı dokuz Rum'un bulunduğunu haber vermektedir⁵⁶. Hurst'a piskopos ve yöre Ermenilerince gelen bilgilerin bir İngiliz işgalini kolaylaştırmak için provakatif amaç taşıdığı kanaatindeyiz. Zira kendisi Havza'daki hapishaneyi kendisi gidip kontrol dahi etmişti.

Mustafa Kemal Paşa Havza'dan ayrılmadan bir miting daha yapılmasını istemişti. 13 Haziran

⁵³ ATBD, yıl 30, sayı 79, vesika 1732.

⁵⁴ Karabekir 1995, 175.

⁵⁵ Jaeschke 1986, 129.

⁵⁶ Şimşir 1973, 15-16.

Cuma günü, tekbirlerle siyah tüller içinde bir grup Büyük Cami'den, ikinci grup Medrese Camisinden, üçüncü grup İmadiye Camisinden ilerleyerek kasaba halkının ve ulemanın katılımıyla hararetli nutukların atıldığı bir miting yapılmıştır. Mitingde Rumların emelinin bir Pontos Devleti kurmak olduğu, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden alınacak talimat dairesinde hareket edilmesi, her Müslümanın silahlanmasının farz olduğu vurgulanmıştır⁵⁷.

İzmir'in işgal faciası ve Pontosçuların zulümleri İtilaf Devletleri nezdinde protesto edilmişti. Mustafa Kemal Paşa mitingin ardından 12 Haziran öğleden sonra Havza'dan Amasya'ya hareket etmiştir⁵⁸. Samsun ve Havza'da adeta Kurtuluş Savaşı'nın ateşini yakan Mustafa Kemal Paşa, yaptığı faaliyetlerle bir lider olarak öne çıkarken yakın mesai arkadaşlarıyla da temaslarını sürdürmüştür. İtilaf Devletlerini direkt karşısına almak istemeyen Mustafa Kemal Paşa, ilk etapta işgallerin miting ve nümayişlerle protesto edilmesini istemiştir. Diğer taraftan tereddüt ve korku evresindeki Havza halkında mücadele azmini kuvvetlendirirken Anadolu'daki otoritesini de artırma yoluna gitmekteydi. Daha sonra yeni devletin temelleri Amasya Genelgesi'yle atılacaktı.

SONUÇ

9. Ordu Kıtaaatı Müfettişi göreviyle Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, buradaki durumu tüm çıplaklığıyla İstanbul Hükümeti'ne bildirmişti. Fakat onun kafasında daha İstanbul'dayken bağımsızlık ateşini yakma fikri olduğundan fikirlerini uygulayabileceği daha güvenli bir yere ihtiyacı vardı. Samsun'un işgale müsait oluşu sebebiyle karargahını daha içeriye alma lüzumu hisseden Mustafa Kemal Paşa, Samsun'dan daha güvenli bir yer olan Havza'ya geçmiştir. Havza'dayken ülkeyi kurtarmak için yapacağı programı açıklama vaktinin geldiğini bildiğinden bunu da ifşa etmekten çekinmemişti. Milletın kurtuluşu için son nefesine kadar çalışacağını Samsun ve Havza'daki muhataplarına söylemiştir. Böylece korku devresi geçirmekte olan bir kısım halkın ruhunda mücadele azmini uyanıdırmaya çalışmıştır. Havza Genelgesi'nden sonra İstanbul'a çağrılan Mustafa Kemal Paşa'nın planı, mümkün olduğu kadar zaman kazanmak ve karargahını memleketin içerisine sokmaktan ibaretti. Bu arada yakın arkadaşlarıyla haberleşmesini kesmemiştir. Milli Mücadele'nin ilk kongresi olan Erzurum Kongresi'ne bir dayanak, bir hareket noktası tesisi için Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun ve

⁵⁷ Cebecioğlu 1944, 6.

⁵⁸ Ülkütaşır 1966, 34. Batı basınına göre, Anadolu'daki tüm bu gelişmeler İttihat ve Terakki Partisi'nin yeniden güç kazandığının bir göstergesiydi. Bazılarına göre milliyetçi bir lider olan Mustafa Kemal Paşa Anadolu'daki birçok mınıtkada gücü zorla eline almıştı. Başlattığı bu harekette Genç Türkler ve ülkelerini felakete sürükleyip İstanbul'dan kovulan İttihat ve Terakki'yle birlikte hareket etmekteydi. Samsun'a karışıklıkları bastırmak için gönderilen Mustafa Kemal Paşa, sonradan emirlere itaat etmeyerek yasa dışı ilan edilmişti. Bundan dolayı doğu vilayetlerinde gücü eline alan Mustafa Kemal Paşa, İzmit'e kadar hemen tüm vilayetlerde tek yönetici olarak kendisini görmekteydi. Bk. *The Times*, 13 October 1919. Times'a göre, birçok vilayetteki Duyun-ı Umumiye'ye ait ambarlardaki arpa ve buğdaya el koymakla yetinmeyen Mustafa Kemal Paşa'nın amacı, İstanbul hükümetine karşı protestoları provoke etmektir. Düzensiz birlikleri askere alan Mustafa Kemal Paşa, 50 altınlık askerlikten muafiyet vergisini empoze etmekteydi. Mustafa Kemal Paşa barış antlaşmasından önce Türkiye'yi bölmekle suçladığı İtilaf Devletleri aleyhine haberleri, basında müttefik ve İstanbul hükümetinin sansürlediğini ileri sürmekte ve herhangi bir girişimde silahlı direniş çağrısı yapmaktaydı. Bu esnada Mustafa Kemal Paşa'nın ne yapacağını kendi kendilerine soran İstanbul hükümeti içinde birçok heyecanlı siyasi, hala milliyetçi hareketin destekçisiydi. Bk. *The Times*, 18 November 1919. Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'taki faaliyetleri Batı basınında kendisini Türkiye'nin isyancı generali olarak suçlanmasına sebep olmuştur. Bk. *The Times*, 25 November 1919.

Havza'daki faaliyetleri öncü rolü oynamıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın telgraflarında özellikle saltanat ve hilafete bağlılığını ifade etmesindeki gaye, kendisinin göreve olabildiğince fazla devam etme kaygısıydı. Havza'dayken sadece işgallerin mitinglerle protesto edilmesi gibi akıllıca bir yol izleyen Mustafa Kemal Paşa, İstanbul hükümetini karşısına almak istememiştir. Fakat izlediği yol çok geçmeden İngilizlerin ve İstanbul Hükümeti'nin dikkatini çekmiştir. İngilizlerin baskısıyla İstanbul'a çağrılan Mustafa Kemal Paşa çağrıya uymayarak sine-i millette bir ferd-i mücahit olarak çalışmalarına devam etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Modern Literatür

- Akandere 2002 O. Akandere, "Milli Mücadelenin Başlarında Mustafa Kemal Paşa'da Sine-i Millet Düşüncesi ile Askerlikten İstifası Öncesi ve Sonrası Kendisine Gösterilen Bağlılıklar". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 11 (2002) 248-309.
- Atay 1998 F. R. Atay, *Çankaya*. İstanbul 1998.
- Belen 1973 F. Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*. Ankara 1973.
- Borak 1970 S. Borak, *Atatürk'ün Özel Mektupları*. İstanbul 1970.
- Cebecioğlu 1944 İ. Cebecioğlu, "Atatürk Havza'da Neler Yaptı". *19 Mayıs Samsun Halkevi Dergisi* VII/66 (1944) 2-7.
- Cebesoy 2000 A. F. Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*. İstanbul 2000.
- Cebesoy 2001 A. F. Cebesoy, *Bilinmeyen Hatıralar*. İstanbul 2001.
- Gencer – Özel 1996³ A. İ. Gencer – S. Özel, *Türk İnkılap Tarihi*. İstanbul 1996³.
- Jaeschke 1986 G. Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*. Ankara 1986.
- Karabekir 1995 K. Karabekir, *İstiklal Harbimiz I*. İstanbul 1995.
- Kemal 2010 C. Kemal, "Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son Muharebesi". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 45 Bahar (2010) 37-69.
- Komisyon 1982 Komisyon, *Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)*. Ankara 1982.
- Komisyon 1996 Komisyon, *Atatürk'ün Özel Belgelerinden Seçmeler IV*. Ankara 1996.
- Komisyon 1999a Komisyon, *Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler 80. Yıl 1919-1999*. Ankara 1999.
- Komisyon 1999b Komisyon, *Atatürk'ün Bütün Eserleri II*. İstanbul 1999.
- Nutuk Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (Vesikalar)*. Ankara 1999.
- Okur 2006 M. Okur, *Milli Mücadele'de Karadeniz Bölgesine Yönelik İngiliz Faaliyetleri*. Ankara 2006.
- Önal 2002 S. Önal, *Hüsrev Gerede'nin Anıları*. İstanbul 2002.
- Peker 1955 N. Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşı'nın Vesika ve Resimleri İnebolu Kastamonu Havalisi*. İstanbul 1955.
- Şimşir 1973 B. Şimşir, *Atatürk ile İlgili İngiliz Belgeleri I*. Ankara 1973.
- Ülkütaşır 1966 M. Ş. Ülkütaşır, "Atatürk Samsun ve Havza'da". *Türk Kültürü* V/49 (1966) 30-35.

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Hariciye Siyasi (HR. SYS)

BOA, HR, SYS, 2633/2-22.

Genelkurmay Askeri Tarih Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi (İSH)

ATASE, İSH, 346/107, 1.

Resmi Yayınlar

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD)

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD)

Gazeteler

The Times, 13 October 1919; 18 November 1919; 25 November 1919.